

к.ф.н., доц. Мирослава Вікторівна Шевченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології, Кафедра української та російської мов як іноземних
tel. 044 239 34 39
e-mail: mirvik@bigmir.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7659-4007>

dr Olga Anchimiuk

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny, Katedra Językoznawstwa Sławistycznego
tel. (85) 745 74 50
e-mail: o.anchimiuk@uwb.edu.pl
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2421-5148>

LINGWODYDAKTYCZNY ASPEKT OPISU INTONACYJNEGO SYSTEMU JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO

ABSTRAKT

W artykule autorzy analizują system intonacji języka ukraińskiego z punktu widzenia lingwodydaktyki; wskazują problemy, które muszą rozwiązywać wykładowcy, zapoznając obcokrajowców z nowymi dla nich konturami intonacyjnymi wypowiedzi. Autorzy komentują również istniejące programy, podręczniki i pomoce dydaktyczne przeznaczone do nauki języka ukraińskiego, ukierunkowane na uczenie obcokrajowców intonacji. Podczas badania autorzy określają funkcje intonacji w mowie i jej komponenty, opisują transkrypcję intonacyjną, zrozumiałą i przydatną uczniom-cudzoziemcom, wskazują minimalne konstrukcje intonacyjne niezbędne do nauki na określonym etapie nauczania języka ukraińskiego. Autorzy uważają, że wypracowanie nawyku poprawnego intonowania jest obowiązkowym warunkiem, podstawą, środkiem i sposobem prowadzenia komunikacji w języku ukraińskim.

Słowa kluczowe: lingwodydaktyka, język ukraiński, intonacja, konstrukcje intonacyjne

ABSTRACT

LINGUODIDACTIC ASPECT OF THE INTONATION SYSTEM IN UKRAINIAN

The authors of the article consider the intonation system of the Ukrainian language from the position of linguodidactics, and define problems to be solved by teachers when introducing new intonation patterns of statements to foreign students. The authors also analyze existing programs, text and handbooks in Ukrainian intended for non-native speakers in terms of

intonation issues. As part of the study the authors define the functions of intonation while speaking, and intonation components, describe the intonation transcription which is clear and functional for a foreign audience, and minimize intonation constructions necessary to learn at a certain stage of learning Ukrainian. The authors opine that the skill of proper intoning of statements is an obligatory condition, basis, means and way of speaking activity in the Ukrainian language.

Key words: linguodidactics, Ukrainian language, intonation, intonation constructions

Celem każdego człowieka uczącego się języka obcego, w tym ukraińskiego, jest osiągnięcie poziomu kompetencji językowej umożliwiającego aktywny udział w żywej konwersacji z nosicielami języka w sposób pozwalający na pełną ekspresję jego osobowości. Do realizacji tego celu niezbędne jest nie tylko opanowanie pewnej liczby słów i zasad gramatyki, a także wypracowanie nawyku i rozwinięcie umiejętności poprawnej wymowy dźwięków oraz właściwej intonacji wypowiedzenia. Następnie, aby komunikować się w języku ukraińskim w pełnowartościowy sposób, inofon¹ (osoba z innego obszaru fonetycznego) powinien znać konstrukcje językowe oraz rozumieć intonacyjną strukturę wypowiedzi z jej potencjonalnym wieloznacznym charakterem.

Intonacyjnie poprawnie zbudowana wypowiedź z jednej strony świadczy o umiejętności pełnego wyrażania myśli przez mówiącego, umiejętności skupienia uwagi współ rozmówcy i wywołania u niego zaciekawienia wypowiedzią, z drugiej zaś – o uświadamianiu sobie przez niego istnienia komunikacyjnych zadań w konkretnej sytuacji. Nosiciel języka ukraińskiego stosuje intonację wypowiedzi albo w sposób intuicyjny, podświadomie wybierając ten czy inny kontur intonacyjny realizujący jego zamysł, albo w sposób świadomy – wykorzystuje wiedzę o środkach intonacyjnych umożliwiających realizację jego intencji. Robi to, będąc w posiadaniu ukształtowanego „arsenału intonacyjnego” niezależnego od wpływów innego języka. Inofon przyjmuje obcojęzyczny potok

---

¹ W tłumaczeniu artykułu na język polski wprowadzono za tekstem oryginału termin „inofon” jako najbardziej adekwatnie nazywający osoby uczące się języka ukraińskiego jako obcego. Nazwy stosowane przy podobnej tematyce w języku polskim (język obcy – obczyzna – obcokrajowiec; język cudzy, osoba z cudzej ziemi: cudzoziemiec) nie byłyby do końca adekwatne w tekście mówiącym o nauczaniu języka ukraińskiego jako obcego. Wynika to z sytuacji historycznej Ukrainy, gdzie język ukraiński od wieków był konsekwentnie rugowany ze wszystkich obszarów życia mieszkańców terytorium obecnej Ukrainy i zastępowany rosyjskim, co w konsekwencji doprowadziło do współistnienia dwóch języków, którymi posługuje się dzisiaj ludność zamieszkująca to samo państwo. Dla współczesnego obywatela Ukrainy język ukraiński może być obcy, może być językiem z innego obszaru fonetycznego – rosyjskiego (najczęściej). Słowo „inofon” znakomicie nazywa osoby uczące się języka ukraińskiego, a będące z innego obszaru fonetycznego, jednocześnie niebędące ani cudzoziemcami, ani obcokrajowcami.

dźwięków przez pryzmat systemu fonetycznego języka ojczystego. Jeżeli nawet są mu znane poprawne ukraińskie dźwiękowe obrazy intonacyjne, w jego wypowiedzi mogą wystąpić (szczególnie na etapie początkowym) tak zwane ojczyste stereotypy artykulacyjne i intonacyjne.

W przyswajaniu ukraińskiego systemu intonacyjnego przewiduje się kształtowanie audytywnych nawyków odbioru różnych konturów intonacyjnych z następnym ich odtwarzaniem w procesie mówienia i czytania na głos. Przed wykładawcami pracującymi z inofonami stoi zadanie zapoznania ich z częściami składowymi ukraińskiej intonacji: melodyką, pauzą, głośnością, akcentem, tempem, rytmem. O ile intonacyjne nawyki są w swej istocie językowymi, uczący się języka obcego powinni mieć świadomość, że każdorazowo realizowana sytuacja komunikacyjna zależy od tego, jak łączą się i oddziałują na siebie poszczególne komponenty intonacji oraz jaka intonacyjna funkcja przeważa.

Dlatego też w procesie nauczania języka ukraińskiego inofoni potrzebują wyraźnych i, jeśli można tak się wyrazić, „uniwersalnych” wskazówek: jakich intonacyjnych wyborów najlepiej dokonać, żeby wyrazić podstawowe intencje komunikacyjne. W językoznawstwie ukraińskim i zagranicznym został zgromadzony ogromny materiał badawczy na temat teoretycznej analizy intonacji; w pracach A. Bahmut, I. Borysiuk, Ł. Zindera, O. Reformatskiego, H. Olijnyk, O. Pieszkowskiego, N. Pluszcz, D. Crystal, K. Pike oraz wielu innych naukowców na materiale jednego, dwóch czy kilku języków badane są formy, treści i funkcje tego złożonego zjawiska. Jednakże dzisiaj, przy globalnym wzroście zainteresowania nauką języka ukraińskiego, powstało palące zapotrzebowanie na lingwodydaktyczny opis systemu intonacyjnego tego języka, gdzie typologiczne cechy wydzielone w badaniach teoretycznych i eksperymentalnych zostałyby opracowane i przedstawione z punktu widzenia lingwistyki pedagogicznej.

Przy opisie tego rodzaju najbardziej cenne są pedagogicznie ukierunkowane klasyfikacje intonacyjne różnych języków opracowane przez G. Palmer, R. Kingdon, A. Gimpson, E. Stock, P. Delaitre, O. Bryzgunową oraz innych.

Przeprowadzona przez nas analiza programów nauczania, podręczników i wszelkich kompendiów z języka ukraińskiego przeznaczonych dla obco-krajowców, a wydanych w okresie od 1990 do 2018 roku w różnych krajach pozwala stwierdzić, że zagadnienie intonacji nie znalazło w nich należytej uwagi. W podręczniku *Speak Ukrainian with Us. Частина I. Вступний фонетичний курс*² przytoczono jedynie listę podstawowych pięciu typów intonacyjnych z ich krótką charakterystyką i przykładami, w informatorze *Ukrainian: a comprehen-*

² Н. Макарова, А. Паламар, Н. Присяжнюк, *Speak Ukrainian with Us. Частина I. Вступний фонетичний курс*, Київ 1992.

sive grammar³, a także w podręcznikach: *Az ukran fonetika alapjai*⁴, *Самоучитель украинского языка*⁵, *Український язык для стран СНГ*⁶, *Язык український для початкуючих*⁷, *Крок 1*⁸, *Будьмо разом: українська мова для іноземців (A1)*⁹ system intonacyjny nie został przedstawiony. W schematycznej postaci intonacyjne konstrukcje podano do przyswojenia w podręczniku dla wydziałów przygotowawczych uczelni wyższych Ukrainy¹⁰. W związku z tym na uwagę zasługuje też pozycja *Навчальні мінімуми з української мови для іноземців* autorstwa Н. Зайченко і С. Воробйова¹¹. Chociaż, jak podkreślają jej autorki, „nie jest programem nauczania w potocznym tego słowa znaczeniu, jest natomiast **zwięzłą** bazą do opracowywania konkretnych programów nauczania języka ukraińskiego oraz do powstawania podręczników i wszelkiego rodzaju pomocy dydaktycznych”¹². W rozdziale trzecim fonetycznego minimum podręcznika w sposób ścisły, ale i dosyć wyczerpujący, przedstawione zostały najistotniejsze do opanowania przez uczących się cechy intonacyjne języka ukraińskiego na poziomie podstawowym i etapach progowych. Warto przywołać *Програми з української мови як іноземної (Початковий рівень – А1, Базовий рівень – А2, I середній рівень – В1)*¹³, gdzie w części 2.1.1. zostały dokładnie sformułowane wymogi intonacyjne i zasady syntagmatycznego członowania wypowiedzi, a także schematy intonacyjnych konstrukcji z cyfrowymi oznaczeniami.

Analiza publikacji naukowych związanych z problematyką niniejszej pracy zaświadcza, że ich absolutna większość została poświęcona metodologicznym problemom nauczania inofonów ukraińskiej fonetyki i intonacji, z wyjątkiem pojedynczych opracowań, w których fragmentarycznie rozpatrzone zostały osobne językowe aspekty oraz funkcje ukraińskiej intonacji. W tym kontekście podjęcie próby lingwodydaktycznego opisu ukraińskiego systemu intonacyjnego wydaje się zadaniem aktualnym.

³ S.M. Pugh, I. Press, *Ukrainian: a comprehensive grammar*, London – New York 1999.

⁴ S. Melnik, M. Sevcsenko, *Az ukran fonetika alapjai*, Nyiregyhaza 2000.

⁵ С. Ломакович, В. Терещенка, *Самоучитель украинского языка*, Севастополь 2005.

⁶ Г. Лесной, *Український язык для стран СНГ*, Москва 2010.

⁷ B. Zinkiewicz-Tomanek, O. Baraniwska, *Язык український для початкуючих*, Kraków 2012.

⁸ Л. Палінська, О. Туркевич, *Крок 1*, Львів 2012.

⁹ М. Шевченко, *Будьмо разом: українська мова для іноземців (A1)*, Київ 2017.

¹⁰ В. Вінницька, Л. Головашина, Н. Плющ, *Українська мова як іноземна (початковий курс)*, Київ 2002.

¹¹ Н. Зайченко, С. Воробйова, *Навчальні мінімуми з української мови для іноземців*, Київ 1995.

¹² Ibidem, s. 5.

¹³ *Програми з української мови як іноземної (Початковий рівень – А1, Базовий рівень – А2, I середній рівень – В1)*, Київ 2015.

Celem naszych dociekań jest przedstawienie propozycji lingwodydaktycznego modelu opisu systemu intonacyjnego języka ukraińskiego z przewidywanym rozwiązaniem następujących **zadań**: 1) przeanalizowanie funkcji intonacji w procesie mówienia; 2) określenie komponentów intonacji; 3) wyznaczenie optymalnych schematycznych oznaczeń intonacji (intonacyjna transkrypcja), zrozumiałych i funkcjonalnych w środowisku cudzoziemców; 4) minimalizacja intonacyjnych konstrukcji potrzebnych do opanowania w języku ukraińskim na pewnym etapie nauki. Osiągnięcie tak wyznaczonego celu jest możliwe pod warunkiem realizacji następujących dydaktycznych zasad: naukowości, systemowości, kompleksowości, przystępności, umotywowania, celowości i pogłębłości¹⁴.

Trudności powstające w procesie przyswajania przez inofonów konstrukcji intonacyjnych języka ukraińskiego wynikają przede wszystkim z ontologicznej natury intonacji. „Specyfika i odmienność intonacji jako systemu znaków polega na tym, że jest to system niezależny i samodzielny, który funkcjonuje z innymi systemowymi zależnościami niż system «fonem – słowo – zdanie»”¹⁵. Jednocześnie jest ona obowiązkową częścią całościowego procesu mówienia i odzwierciedla w sobie jedność języka w całej jego odrębności¹⁶.

Intonacja jako osobny system form i znaczeń przekazuje semantyczny, emocjonalno-ekspresyjny i modalny charakter wypowiedzenia, jego znaczenie komunikacyjne i uwarunkowanie sytuacyjne, stylistyczne zabarwienie tekstu, niepowtarzalność chwytów stylistycznych zastosowanych przez mówiącego¹⁷.

Podstawową zasadą lingwodydaktycznego opisu ukraińskiej intonacji jest harmonijne syntezywanie dwóch podejść: semazjologicznego – od formy do treści, zorientowanego na słuchacza, na rozumienie przez niego usłyszanego komunikatu oraz onomazjologicznego – od treści do formy, zorientowanego na mówiącego, który dąży do wyrażenia siebie.

Intonacja jest polifunkcyjna, przy jej pomocy realizuje się komunikatywna funkcja mowy. „W sferze komunikacji wiodącą funkcją intonacji jako składowej realizowanej jednostki językowej jest funkcja komunikacyjno-różnicująca”¹⁸, której uniwersalność jest rezultatem celowościowo wyrażonych intonacyjnych komponentów. I. Prozołina wydziela podstawowe, relewantne dla opanowa-

¹⁴ С.С. Хромов, *Системное описание интонации в лингводидактических целях*, Дисс. ... докт. филолог. наук, Москва 2000, s. 12, [online], <http://cheloveknauka.com/sistemnoe-opisanie-intonatsii-v-lingvodidakticheskikh-tselyah#ixzz5jJJDkRXo>, [dostęp: 10.05.2019].

¹⁵ А.Й. Багмут, *Інтонія*, [w:] *Українська мова. Енциклопедія*, Київ 2000, s. 20.

¹⁶ С.С. Хромов, *Системное описание...*, s. 24.

¹⁷ А.Й. Багмут, *Інтонія...*, s. 210.

¹⁸ І.В. Борисюк, *Форми і функції інтонації спонтанного мовлення*, Київ 1990, s. 12.

nia w nowym języku funkcje intonacji: a) konstytutywną, którą charakteryzuje jako materialnie wyrażone substancjonalne zjawisko, pozwalające razem ze słowami i połączeniami wyrazowymi formułować frazy; b) rozróżniającą sens – za pomocą której można różnicować sens wypowiedzi mających jednakową budowę leksykalno-gramatyczną; c) rozpoznającą semantycznie – przy pomocy której można określić zgodność lub niezgodność konturu intonacyjnego z normą¹⁹. Oprócz wyżej wymienionych ważną rolę w procesie komunikacji odgrywają funkcje ekspresywna, stylistyczna (prezentacyjna), modalna i estetyczna. Inofon, aby osiągnąć pożądany rezultat w komunikowaniu się w języku ukraińskim, powinien uświadamiać sobie wszystkie wymienione funkcje intonacji.

System intonacyjny jakiegokolwiek języka „składa się z zasadniczo niejednorodnych jednostek, które obsługują różne funkcje intonacji”²⁰. Komponenty intonacji – ton (melodyka), intensywność, czas (długość trwania) – są to akustyczne właściwości, które „zależą od częstotliwości i amplitudy drgań strun głosowych, od stopnia napięcia mięśni organów mowy, od różnej szybkości zmiany artykulacji”²¹, które mają swoje jednostki pomiaru. Najważniejszym komponentem intonacji jest melodyka, czyli ruch podstawowego tonu głosu (podwyższanie i opadanie), który tworzy kontur tonalny wypowiedzenia oraz jego części²².

Programy komputerowe oraz inne narzędzia pozwalają dokładnie przeanalizować akustyczne właściwości strumienia mowy. Jednak akustyczne wskaźniki zawierają informacje o znacznie większym zakresie niż jest to potrzebne do rozwiązania problemów lingwodydaktycznych. Z perspektywy realizacji celów nauczania ważniejsze jest uogólnienie tych danych oraz ich interpretacja, mówiąc inaczej: pierwszeństwo nadaje się nie absolutnym, lecz względnym znaczeniom parametrów intonacji akustycznych. Są one traktowane jako modyfikacje ruchu melodycznego (wyżej/niżej, płynnie/gwałtownie), zakresu melodycznego (szerszej/węższej), głośności (mocniej/słabiej), tempa wypowiedzi (szybciej/wolniej). Regularność odtwarzania tych modyfikacji tworzy rytm wypowiedzi.

Za minimalną intonacyjną jednostkę (Λ. Щерба) i minimalny nośnik intonacyjnej intencji uważa się syntagmę, ponieważ sylaba, słowo, rytmiczna grupa nabierają wagi jedynie wtedy, kiedy występują jako wykładniki syn-

¹⁹ І.М. Прожогіна, *До проблеми визначення функції інтонації*, „Українське мовознавство” 2004, 32–33, s. 71–74.

²⁰ Н.Д. Светозарова, *Интонационная система русского языка*, Ленинград 1982, s. 187.

²¹ Н.П. Плющ, В.В. Бондаренко, *Сучасна українська мова. Орфоепія: Навчальний посібник*, Київ 2007, s. 78.

²² Н.П. Плющ, О.В. Бас-Кононенко, З.В. Дудник, О.М. Зубань, *Сучасна українська мова. Фонетика*, Київ 2002, s. 124.

tagmy. W ten sposób syntagma znajduje swój intonacyjny wyraz – intonacyjną konstrukcję (intonem, kontur intonacyjny), która tworzy przekaz myśli, obejmując całą wypowiedź lub jej część, stosunkowo samodzielną semantycznie²³.

Ponieważ intonacja jest przede wszystkim supersegmentalnym zjawiskiem fonetycznym, przekazanie na piśmie struktury intonacyjnej powoduje pewne trudności. Na potrzeby wizualizacji jej właściwości w celach edukacyjnych (oraz naukowych) przyjmuje się specyficzny system oznaczeń – intonacyjną transkrypcję, co jest szczególnym sygnałem dla inofona, w jakich momentach powinien podwyższyć lub obniżyć ton, zwiększyć czy zmniejszyć natężenie wymowy itd. Istnieją różnorodne transkrypcje fonetyczne. Jednym z pierwszych sposobów oznaczania intonacji był zapis nutowy; później wprowadzono poziomy charakter fiksowania intonacji: warunkowo zapisywano od trzech do pięciu poziomów (przy diapazonie wypowiedzi od neutralnego do emocjonalnego), według których odbywają się zmiany melodyki; trafiają się też odwzorowania charakteru zmian tonalnych ukazane przez dowolne w swojej wielkości zaznaczenia poziomów; zmiany tonalne były także oznaczane za pomocą strzałek wskazujących kierunek ruchu tonu w górę albo w dół; wariantem oznaczenia percepcyjnych właściwości jest poziomowe (schodkowe) rozmieszczenie sylab; za ilustracyjne uważa się też schematyczne oznaczenia melodyki dokonane na samym tekście; natomiast najszerzej wykorzystuje się graficzne i cyfrowe oznaczenia konstrukcji intonacyjnych zaproponowane przez O. Bryzgunową dla języka rosyjskiego.

Zaadaptowanie systemu O. Bryzgunowej na potrzeby języka ukraińskiego stało się możliwe przez istnienie cech typologicznych w prozodycznych strukturach obydwu języków, przy oczywistym występowaniu cech specyficznych, zupełnie różnych. N. Pluszcz zauważyła, że „typologiczną cechą intonacyjnego systemu języka ukraińskiego i rosyjskiego (i nie tylko tych języków) jest rozróżnienie komunikacyjnych typów fraz (oznajmienie, pytanie i rozkaz) według ogólnego konturu tonalnego”²⁴. Mają one wspólny wznosząco-opadający kontur wypowiedzi; podobne są dynamiczne kontury zdań oznajmujących, ale dla języka ukraińskiego charakterystyczny jest „wolniejszy i bardziej równomierny ruch tonu na skali tonalnej”²⁵. W temporalnym podsystemie istnieją różnice w dystrybucji czasu brzmienia samogłoski występującej po sylabie akcentowanej, niezależnie od pozycji tej samogłoski we frazie – w języku ukraińskim nie

²³ А.Й. Багмут, *Інтоніяція...*, s. 211.

²⁴ Н.П. Плющ, *Зони фонетичної інтерференції в українській мові (лінгвістичний і соціолінгвістичний аспект)*, [w:] *Сучасна українська мова. Орфоетія: Навчальний посібник*, Н.П. Плющ, В.В. Бондаренко, Київ 2007, s. 144.

²⁵ *Ibidem*, s. 145.

występuje jej redukcja. „Tonalnie-dynamiczny i temporalny kontur zdań pytających w języku ukraińskim i rosyjskim generalnie jest podobny. Cechą specyficzną zdań pytających w języku rosyjskim jest większy zakres częstotliwości”²⁶. Zdania rozkazujące w obydwu językach mają podobną organizację intonacyjną, jednakże w języku ukraińskim koniec frazy wymawiany jest w sposób spowolniony. W ten sposób przeprowadzona przez N. Pluszcz analiza prozodii języka ukraińskiego i rosyjskiego stała się teoretyczną podbudową do zastosowania klasyfikacji O. Bryzgunowej przy lingwodydaktycznym opisie intonacyjnego systemu języka ukraińskiego, oczywiście przy uwzględnieniu jego specyficznych cech.

Relevantnych z punktu widzenia ukraińskiej lingwodydaktyki jest siedem podstawowych typów konstrukcji intonacyjnych (KI), które według występowania specyficznych oznak mają kilka cech wspólnych:

1) W każdym typie KI, tak samo jak w wypowiedzeniu, wyróżnia się część akcentowaną (sylabę), w której odbywa się istotna zmiana intonacji. Taka sylaba tworzy intonacyjne i znaczeniowe centrum KI. Oprócz tego KI składa się zwykle z części, która poprzedza centrum KI, oraz z części, która następuje po centrum KI.

2) Średni ton wypowiedzi charakteryzuje każde wypowiedzenie, ponieważ na tym poziomie realizowane są te części KI, które poprzedzają jej centrum. Nieznaczące wahania średniego tonu wypowiedzi (w górę albo w dół) w tej części konstrukcji nie zmieniają sensu wypowiedzenia (na przykład nie zmieniają zdania oznajmującego w pytające lub odwrotnie), chociaż wyrażają stan emocjonalny mówiącego. Dlatego też na schematach wahań średniego tonu wypowiedzi nie są oznaczane. Natomiast podwyższenie lub obniżenie tonu (melodyka wypowiedzi) w centrum KI jest jedną z najbardziej istotnych cech każdej KI, np.: *Она працює. Она працює? Вона працює. Вона працює?*

3) Osobne typy KI różnią się przede wszystkim widoczną odmiennością wysokości tonu pomiędzy częściami KI oraz przebiegiem linii melodyki w centrum KI. Jeżeli dwa typy KI mają podobny przebieg melodyki wypowiedzi, to jednocześnie z tymi dodatkowymi cechami różnicującymi występują: mocniejszy i wyraźniejszy akcent w centrum KI, długość sylaby akcentowanej i zamykanie się krtani następujące bezpośrednio po artykulacji samogłoski akcentowanej w centrum KI, co sprawia wrażenie raptownego przzerwania artykulacji tej samogłoski.

4) Każdy typ KI może służyć jako rozróżniający znaczenie leksykalnie i strukturalnie takich samych wypowiedzeń:

---

²⁶ Н.П. Плюш, *Зони фонетичної інтерференції...*, s. 145.

1

Це його **сестра**. (To jest jego siostra.)

3

Це його **сестра**? (To jest jego siostra?)

2

Який у неї голос? (Jaki ona ma głos?)

5

Який у неї голос! (Jaki ona ma głos!)

Cyfrą oznaczono typ KI oraz miejsce centrum intonacyjnego.

5) Identyczną leksykalnie i strukturalnie sylabę możemy rozróżnić pod względem znaczenia oraz intonacyjnie, nie tylko przy pomocy zastosowania innego typu KI, ale też przy pomocy przeniesienia centrum intonacyjnego. Wybór centrum KI związany jest z zagadnieniami **tematu** i **rematu** wypowiedzenia. **Темат** wypowiedzenia, to ta jego część, w której została dostarczona już znana informacja. Służy ona za punkt początkowy dla oznajmienia nowej informacji – **rematu**. Porównajmy:

2

1

– **Що** це? – Це наш **дім**. (Co to jest? – To jest nasz dom.)

2

1

– **Чий** це дім? – Це **наш** дім. (Czyj to dom? – To nasz dom.)

3

1

– **Це** ваш дім? – **Це** наш дім. (To jest wasz dom? – To jest nasz dom.)

Wypowiedzenia o jednakowym leksykalno-strukturalnym składzie odpowiedzi ilustrują zjawisko zmiennego centrum KI zależnie od tego, o co się pyta.

Za pomocą zmiany miejsca centrum KI możemy rozróżnić znaczenie i intonację w leksykalnie i strukturalnie jednakowych zdaniach pytających. Porównajmy:

3

3

3

Це ваш **дім**? Це **ваш** дім? **Це** ваш дім? (To jest wasz dom?)

6) Zależnie od struktury oraz treści leksykalnej danego wypowiedzenia jeden i ten sam typ KI może wyrażać różne znaczenie, np.: KI2 – pytanie, zwrot, ostrzeżenie:

2

2

2

Що це? Здрастуйте! Обережно! (Co to jest? Dzień dobry! Ostrożnie!)

Inofoni na początkowym etapie uczenia się języka ukraińskiego opanowują pierwsze cztery KI, trzy kolejne poznają na etapie zaawansowanym. Jednak pracę nad intonacją należy prowadzić nawet podczas słuchania czy wypowia-

dania elementarnych fraz, co umożliwi studentom-cudzoziemcom rozpoznawanie, a następnie poprawne używanie we własnych wypowiedziach różnych KI zależnie od celów komunikacyjnych.

Ten dalece niepełny przegląd lingwistycznych cech intonacyjnego systemu języka ukraińskiego, uwarunkowany charakterem artykułu, pozwala jednakże na konstatację, iż przedstawione wyżej jego uniwersalnie specyficzne cechy mogą być niezawodną podstawą przy organizacji efektywnego kształtowania intonacyjnych umiejętności i nawyków w toku zajęć z inofonami. Z metodologicznego punktu widzenia wskazane będzie zwrócenie szczególnej uwagi, po pierwsze, na różne od ukraińskich cechy intonacyjne wypowiedzeń w języku ojczystym inofona (np. swobodny szyk wyrazów w języku ukraińskim i stały w języku francuskim), co wymaga innych form organizacji materiału nauczania, po drugie – na ciągłość i stopniowanie trudności w trakcie zaznajamiania z fonetyczno-intonacyjną specyfiką języka ukraińskiego od początkowego etapu nauczania do poziomu zaawansowanego.

Podsumowując należy zaznaczyć, że wypracowanie nawyku poprawnego intonowania jest obowiązkowym warunkiem, podstawą, środkiem i sposobem oraz formą odbywania się komunikacji w języku ukraińskim. Przyswojenie przez uczących się intonacyjnych konturów języka ukraińskiego powinno odbywać się w warunkach maksymalnie zbliżonych do realnej komunikacji. Inofoni nie powinni opóźniać procesu mówienia, powinni prowadzić konwersacje natychmiast po rozpoczęciu nauki, dbając o nadanie właściwego kształtu intonacyjnego własnym wypowiedziom. Intonacja nie jest dodatkiem do mówienia. Stanowi ona jego podstawę, powiązaną z innymi komponentami – leksykalnymi i gramatycznymi. Praca będzie bardziej efektywna, jeżeli wyrabianie intonacyjnych nawyków odbywać się będzie za pomocą tych słów i zwrotów, których inofoni używają w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych wynikających z codziennego życia.

Należy podkreślić na duży potencjał przyszłych badań nad lingwodydaktycznym opisem poszczególnych komponentów systemu intonacyjnego języka ukraińskiego z jego projekcją na komunikacyjne typy zdania (np. oznajmienie, pytanie, prośba, rozkaz) oraz odpowiednią intonację ekspresywo-emocjonalnych i modalnych właściwości wypowiedzenia.

Bibliografia

Bagmut A.J., *Întonaciâ*, [w:] *Ukraïns'ka mova. Enciklopediâ*, Kiïv 2000.

Borisûk Ì.V., *Formii funkciï ìntonaciï spontannogo movlennâ*, Kiïv 1990.

- Hromov S.S., *Sistemnoe opisanie intonacii v lingvodidaktičeskikh celâh*, Diss. ... dokt. filolog. nauk, Moskva 2000, [online], <http://cheloveknauka.com/sistemnoe-opisanie-intonatsii-v-lingvodidaktičeskikh-tselyah#ixzz5jJJDKRXo>, [dostęp: 10.05.2020].
- Navčal'ni minimumi z ukraïns'koï i rosïjs'koï mov dlâ inozemcïv*, N.F. Zajčenko, S.A. Vorobjova (red.), Kiïv 1995.
- Plûš N.P., Bas-Kononenko O.V., Dudnik Z.V., Zuban' O.M., *Sučasna ukraïns'ka mova. Fonetika*, Kiïv 2002.
- Plûš N.P., Bondarenko V.V., *Sučasna ukraïnska mova. Orfoepiâ: Navčal'nij posïbnyk*, Kiïv 2007.
- Plûš N.P., *Zoni fonetičnoï interferencii v ukraïns'kij movi (lingvističnij i sociolingvističnij aspekt, [w:] Sučasna ukraïnska mova. Orfoepiâ: Navčal'nij posïbnyk*, N.P. Plûš, V.V. Bondarenko (red.), Kiïv 2007, s. 141–146.
- Prožogina Ī.M., *Do problemi viznačennâ funkcii intonacii, „Ukraïns'ke movoznavstvo”* 2004, 32–33, s. 71–74.
- Svetozarova N.D., *Intonacionnâ sistema russkogo âzyka*, Leningrad 1982.